

Mladen Dorkin
Zadar

LJEPOTA U KOJOJ SE PREPOZNAJEMO

Poezija Ante Tonija Valčića nerazdvojivi je dio svijeta iz kojega je potekao. Rodni Lazaret, neodoljiv u svojoj ljepoti i čeljad njegova u mijenama života i smrti, gdje se punina ljudskog življenja i postojanja u prošlosti sagledava i doživljava kroz tragiku usamljenosti i otuđenosti čovjeka u sadašnjosti, temeljno je nadahnuće njegove poezije i smisao življenja Ante Tonija Valčića; stanište pjesnikova duha, duše i srca, siguran porat u kome nalazi sebe unutrašnjeg i otkriva odjeke svoje prave bitnosti - svijest o svome Jastvu, što bi rekao Šime Vučetić, otočanin kao i naš pjesnik, poeta južnijeg Jadrana, rasni Mediteranac pjesničkog i esejističkog pera. Ante Toni Valčić doživljava i promišlja život kroz nemilu sudbinu zavičajnog školja i njegova izumrlog svijeta u kojemu se tiho, skromno živjelo i u siromaštvu umiralo; "iz dona u don", u trudu i znoju, suzi i mucu, baš kao u pjesmi "Katramone lipotice", baladično intoniranoj pjesničkoj slici, ali otvoreno, pošteno, iskreno i čestito, pa odatle u pjesnikovoj svijesti i poetskoj riječi naglašen kult školja i doma, težaka i ribara, a nadalje kult majke, simbola uzvišenih osjećaja i dobrote. Traženje i doživljavanje svega živog i istinitog u uspomenama, u sjećanjima i prisjećanjima, u vlastitoj sudbini, jednako u prošlosti kao i sadašnjosti, u dodiru s drugima i u drugima, posebno dragim, poznatim licima, pa i onda kada ih više nema:

A u dvuoru
nider nikog,
šolon sjene
i na pokuojnih uspomene,

jedna je od bitnih karakteristika Valčićeve poezije, izvor njegove patnje, bola, sjete, nostalgije, tjeskobe pjesnika koji teška srca prihvaća zgasla ognjišta, grube i surove mijene života; mističnu, grobnu tišinu *duvora* dragog školja, pustoš i stravu, *bišavo vrime*, za ljudski život opustošenu javu; življenje bez toplog ljudskog smisla, bez *čovika* da se na *glos Božji* "iz kaljskuoga kampanela" objavi s molitvom na usnama i kapom u rukama. Pjesma "Puodne u storin dvuoru" sretna je sinteza imaginacije i zbilje, kao i sveukupne mu poezije, istodobno: i slika, i misao, i stanje duha, sjećanje na draga lica koja sada žive u ritmu i sliku Valčićeva stiha. Davne su se uspomene razbudile, oživjele, u pjesničkim slikama zaustavile; prošlost, "pasona vrimeno", bitno je obilježila sveukupno biće i žiće pjesnika, duboko je zadržana

i sadržana u pjesnikovoj estetski senzibiliziranoj svijesti, koja se kod Valčića nadareno pretočila u pjesmu, u magiju domaće čakavske riječi.

Znon,
peru san malo vičan
ali vazda pisat želim
i znon da nikomu nisan ličan
jer moje pisme živu u meni.

Valčićeve pjesme natopljene su iskrenim emocijama, prožete gorkim spoznajama, tjeskobnim, turobnim mislima; bolnim istinama o životu rodnog mu školja i čovjeka uopće; dokaz postojanja jedne prepoznatljive nadarenosti u matici izobilja čakavske lirike zadarskog kraja, čega je i sam pjesnik svjestan: *i znon da nikomu nisan ličan*, nadarenosti koja istančanim senzibilitetom u dosluhu sa zavičajnim domom otkriva sebe i školjare svoje oko sebe, gdje će se nerijetko mnoge zavičajne spoznaje o ljudima oglasiti kao svevremenske, vječne istine o sudbini ljudstva uopće i smislu bivstvovanja ljudskog ispod zvijezda u sveopćoj pojavnosti i sljubljenosti čovjeka i prirode, zemaljskog i božanskog, što poeziji Valčićevoj daje specifičnu metafizičku dimenziju koja se u poeziji pjesnika tako intenzivno osjeća i čuti u finoj, naravnoj religioznosti, kao u prekrasnoj mu pjesmi "Sontula Zora" i biblijskim promišljanjima života, kad se pjesnik nosi sudbinom čovjeka u dobru i u zlu. Svenazočna je prisutnost Svevišnjeg u njegovoj lirici kad pjesnik ističe vrednote života malih, običnih ljudi, onih "*ki se ne laktoru*", samozatajnih, krotkih i skromnih, ali čistih ruku: "Oni Boga vidu uvik s bliza // makor bili daleko oltaru", ali i kad se pjesnik suoči s bahatošću i grabežljivošću moćnika za "*šuoldima*", kao u pjesmi "Ka duša umre", dozvat će pjesnik, mažuranićevski rečeno, "*sud njegove pravde vječne*", uvijek svenazočni gnjev Božji nad moralnim padom čovjeka.

Un sve za šuoldi nudi
Prodo je obraz i kršćeno ime
Zo nj je fameja izgubljeno vrime
Un bahat zaspe i bahat se budi

Zoto neka Buog mu sudi.

Iščitavajući Valčićevu zbirku *Surgoni sidri*, suprotno Matošu, raste u meni uvjerenje da u Valčićevoj poetskoj objavi i nije tako presudno za ljepotu njegove poezije ono *kako* već ono *što* se pjeva, a pjesnik pjeva o školju koji ga je duhovno formirao, u životnom nazoru bitno odredio, uljuđeno oblikovao; o dragoj čeljadi koju tako prisno, tako toplo i iskreno nosi u duši svojoj kao dio sebe, u srcu, od najranijih dana svoga djetinjstva i dječastva, u trajno živim, nezaboravnim uspomenaма gdje neće nestati u poeziji njegovoj bez znaka i imena ni Antić, ni Ivić, ni Lucija, ni Matija, sontula Zora, ni prijatelj mu Tonko, ni Šime, vuk morski, i čudo od dobrote, u pjesmi neimenovan, a tako živo i zorno oblikovan:

Rono je porti iz kuće
I izorco kolikokoli je mogo

a da nikada nije zaboravio bližnje: "riči iz ditiinjstva: // pomoći siromasima// kimankoli // kakokoli", što ga čini *kuntentin*. A među tolikima, sve dragim i bliskim licima, našao se u pjesmi našeg pjesnika i *pokuojni patriot*, čovjek velike duše i široka srca: jedinstven i neponovljiv: svugdje prvi - u *introduci*, na *puortu*, na *trati*; u svim poslovima vješt, *žvelat*, a posebno u kuhinji:

Mrzi je proznu teću
i prozan pot.
Imo je veliko srce
i veliku dušu
pokuojni patriot.

A tu je i uzvišeni lik drage mu majke, kojom se pjesnik nosi na javi i u snu; ozračje topline, dobrote, spokojstva, zatim nana iz Lazareta, krotka, ponizna i skromna, utjelovljenje materinstva, strpljenja i poštenja i *pokuojni dido Banbelji*, simbol iskonske veze između čovjeka i zemlje, zakona koji je više nego fizički.

Iza tebe je ostalo
iskopono trsje
i zatvorena loz.
A najbolnije suze za tobon
su kanule iz obrizanih luoz.

Jest, Lazaret je duhovni zavičaj Valčićeve poezije. Slike se prošlosti objavljuju u njegovoj poeziji kao najdublja ljudska i stvaralačka potreba da se sačuvaju i poetski naglase iskonske, prave, humane vrijednosti života i dostojanstvo osobnog *Jastva* u gruboj stvarnosti novoga vremena, koje svojim poremećenim vrijednostima nije više ono njegova djetinjstva kada je za sreću čovjeka trebalo tako malo: " - rič domaća, mir u duši i bokunić suhog hljiba". Svjestan stvarnosti, beščutnosti novog vremena, Ante Toni Valčić čvrsto ostaje vjeran etičkim načelima svojih djedova i etničkom zavičajnom tlu svoga djetinjstva, Lazaretu i njegovu stoljetnom *Dvuoru* nad kojim je već davno vrijeme stalo. Jer samo tako pjesnik može osluhnuti i oživjeti svoje mrtve; u napuštenom *Dvuoru* gdje " Nikoga ni // ni glosa čuti ni / ni plača, ni kašlja čuti ni", u tišini *izlinjonih skalin* kao stanju stvaralačke milosti javljaju se nadahnuća i stvaralački poticaji; u sabranosti duše objavljuje se slika pokojnog pradida s punim "*potun vina*", i spomen na mrtve "*sve do zadnjega kolina*"; povratkom *Dvuoru*, korijenima, on čuva svoj čakavski izričaj, i svoju personalnost, i crpi snagu, umnožava energiju, matoševski, grobovima predaka; energiju, pjesniku toliko potrebnu u *bišavom* vremenu pohlepe za *šuldima*, otuđenja, što bez milosti nasrće na čovjeka, i vreba, i lomi, i drobi, pretvarajući ljude, stvorove Božje, u nakaze, u karikature, kao u pjesmi "Di si to zabaso". U nesigurnom svijetu gdje nema odgovora na egzistencijalna pitanja života, u krutoj i surovoj zbilji koja čovjeku oduzima pravo na nadu i vjeru u spas, gdje kao stanje duha

cijelog jednog svijeta poniženih pjesnik osluškuje bolno znakoviti i jadoviti penzionera glas:

Ukreli su mi pismu, smih i radost,
na dušu mi navukli ljutnju, srdžbu i gadost...

Ante Toni Valčić svojom pjesmom diže glas protiv nepravde; njegova pjesma opominje na pogubno stanje sveopće indiferentnosti društva u kojemu je čovjek napušten, zaboravljen, u dostojanstvu ponižen, Božji stvor pretvoren u broj, kao u potresnoj pjemi "Smrt na buolničkoj klupi". Valčićeva poezija nabijena je snagom humaniteta čovjeka u kojemu je snažno razvijen socijalni osjećaj za nevoljne, napuštene i pogažene, jezikom velikog Dostojevskog, ponižene i uvrijeđene; siromahe, prosjake, beskućnike; Valčić intenzivno proživljava tragiku suvremenog svijeta, što je dodatno breme na bolnoj duši pjesnika koji se sudbinski nosi i grobovima svoga školja i napuštenog djedova doma, opustošenog *Dvuora*, simbola dobrih starih vremena, ljudskog sklada, mira i duševnog spokojstva, pa odatle pred sverazornom zbiljom sadašnjosti u njegovoj poeziji ima i krajnje crnih raspoloženja kao u pjesmi "Ča oćeš od mene tugo":

Ča oćeš od mene tugo.
Ča ne vidiš kako kopnim.
Pušti me da makor na tren
svoje umorne oči sklopin.

Poezija Ante Tonija Valčića pjesma je oživljenih uspomena na prošlost, motivirana žudnjom za rodnim krajem, čežnjom za povratkom u djetinjstvo i pjesma o gorkim istinama *bišava vremena*, gruboj disharmoniji svijeta koji ne živi po mjeri humanističkog bića čovjekova. Valčić promišlja život u svim njegovim mijenama, radostima i tugama, uzletima i padovima ljudskim. Život je zahvaćen u totalitetu pa mu je poezija, i sadržajima i pokrenutim pitanjima bremenita i slojevita, i tu je Miljenko Mandžo s pravom naglasio njezinu misaonu dimenziju, "posebno u razmišljanjima egzistencijalnog", kao i njezinu eshatološku prirodu. Pa ipak u prostorima Valčićeve poezije znadu bljesnuti i zbiljske, nepomućene slike žive prirode, ljepota krajolika, svježja i kao suza čista u ozračju svitanja; istodobno trenutci ushićenja i spokojstva, kao u pjesmi "U naručju jutarnjeg mira" koja nas svojim raspoloženjem upućuje na pjesnika Pupačića, njegovo razdragano "*dobro jutro, more*", ali na valčićevski način prepoznatljivo i neponovljivo.

Dobro ti jutro - šapnem Suncu.
Za dobro jutro mahnen zori.
Dobro ti jutro Oče nebeski,
Ki lipotu ovu stvori.

A tu je i pjesma "Slušoj kako muore šapće" i jedinstvena mu "Nider tako kai na školju", himnički razdragana i raspjevana u neodoljivoj ljubavi prema zavičaju; pod svodom

nebeskim najljepša arkadija u srcu pjesnikovu, gdje je *sve* na javi i u snu drugačije nego drugdje, dar Božji čovjeku školja, Jadrana i Mediterana koji bitno određuje narav Mediteranca, pa i našega pjesnika "od rođenje do cimitra".

"*Od rođenje do cimitra*" sintagma je višeznačnog značenja i smisla u Valčičevoj poeziji; istodobno u sebi sublimira bogato iskustvo čovjeka - pjesnika uronjena srcem i umom do dna u lazaretska stoljeća, s jedne strane, i svijest o jedinstvenom podneblju pod svodom nebeskim u kojemu čovjek, kažu, u zagrljaju procvalih maslina *može čuti glazbu nebeskih sfera i sanjati otvorenih očiju*, s druge. Iz te spoznaje, iz prisnog doživljavanja i proživljavanja arkadijskih Ljepota zavičajnog mu školja izvire bogatstvo motiva njegove poezije i usko, organski, uz njih vezano izobilje uspomena, prisjećanja, emocija, refleksija, asocijacija, nepomućenih nadahnuća, što ih pjesnik maštovito, strašću zaljubljenika u svoj zavičaj i njegovu čeljad, povezuje s onim što je za njega izgubljeno, nestalo, otišlo u nepovrat. Vrijeme je nemilosrdno, ravnodušno i beskonačno u svom hodu, i to bi trebali imati na umu bahati, oholi, *supierbi* - jedna je od niza poruka Valčičeve poezije; ljudi se rađaju, traju i nestaju, umiru, ali priroda je neuništiva, motivi su iskonski, vječni kao i nemiri pjesnika svih vremena da se vraćaju korijenima, svijetu kome pripadaju rođenjem i grobovima predaka. Tako se i poezija Ante Tonija Valčića u svom najvećem dijelu oglasila iz pjesnikova stvaralački prisnog povratka svome *Jastvu, Ošljaku i grobovima predaka*, a među tolikim zavičajnim pjesmama posebno se ističe pjesma "Katramone lipotice" u kojoj je nadahnuto uspio bogatstvom motiva i slika ocrtati i podcrtati sudbinsku međuovisnost čeljadi rodnoga mu školja i gajeta, *katramonih lipotica*; uz njih je vezano i rođenje i krštenje njegovih otočana, *zikva i crikva, likor i špitol, parango i tovor*, i žetva, i sjetva, i berba... a sve stoljećima u istom krugu, rakićevski, istoj stazi - u trudu, trpnji i patnji, i tako iz "*dona u don*", u *introdu*, na trati, neuništivi u postojanju, u radosti rađanja, trudu živovanja, tuzi umiranja, a sve nezamislivo bez gajeta, *katramonih lipotica*, simbola opstanka, neugasiva života. One su tu:

za idriti i voziti,
za živiti i trpiti,
za patiti i umriti.

Svaki motiv, jednom oglašen u pjesmi, u cjelini njezinoj ima svoj smisao, integralni je dio jednog živog organizma, jedne čarolije, magije poetskog sna, što se zove poezija. Ali ima u svijetu motivskog izobilja u Valčičevoj poeziji nerijetko i motiva koji su nabijeni težinom dubljeg smisla u pjesnikovoj doživljajnosti; preraščuju u teme, preobražavaju se u metafore, rastu do simbola, na predlošku kojih i uz koje pjesnik razvija cijelo bogatstvo refleksija i asocijacija; slojevitiji raspon emotivnih stanja, misli, štimunga i ugođaja. U tom smislu uz *Katramone lipotice* ide i *Škuolj i Dvuor*, a tu je i *Cimitar*, mjesto kao stvoreno da čovjek bez ostatka uroni u sebe; spozna svoju ograničenost i svoju izopačenost, jedino

Misto
di svi
mislju isto.

Smrt kao zbiljski i poetski motiv u Valčičevoj je poeziji naglašeno prisutan, što je razumljivo kada je riječ o pjesniku koji je u svijetu nepravde visoko uzdigao načelo

pravednosti, i gotovo kranjčevićevski gromko ustao protiv nepravde i nejednakosti, što je posebna osobitost njegovih čakavskih stihova u mnoštvu pjesama tolikih pjesnika koji su se oglašili u novije vrijeme u *lipom domaćem jeziku* u kojemu, što bi rekao neumrla Tin, *ča slaje zvoni*. Iskustvom čovjeka koji puno zna i puno osjeća, pjesnik pretače svoje doživljaje u izvornu, nepatvorenu, škrtu a ljupku, živu i *sočnu čakavsku rič*; u poeziji Ante Tonija Valčića jezik svakodnevnosti naprosto ulazi u njegove stihove, prirodno i spontano; u pjesme koje su u stvaralaštvu pjesnika sad duže, sad kraće, ali uvijek primjerene ritmu i smislu sadržaja, nadahnuću; uvijek racionalizirane, iščišćene od svega nepotrebnog, suvišnog, redovno rimom obgrljene, koje nisu poeziji njegovoj nametnute, naprotiv, spontano su rođene i stvaralački pogođene, organski su dio sklada njegove poezije; kako li je fino izmodelirana i ritmizirana "Sontula Zora", malo remek-djelo pjesnikove zbirke! Sve je u pojavnosti ove lirske minijature čisto i jednostavno, neposredno i skladno; stvaralački nadahnuće, zrelo i dojmljivo, kako u izboru motiva tako i mjerom u izričaju stiha i ritma. Slika oplemenjene, diskretne i tihe pobožnosti srca čista, što u tišini molitve ljubi sva stvorenja Božja pred raspelom Krista, toliko je životno sugestivna i do te mjere naravna da nam se čini kako se ono što nam je pjesnik poetski izrazio, ne bi nikako drukčije moglo reći ni u svakodnevnom životu. Život je spontano ušao u pjesmu. A to je ono pravo, kad je riječ o istinskom nadahnuću, nepatvorenoj, izvornoj pjesničkoj riječi. A takvih pjesama ima u njegovoj poeziji.

Nije trenutak da se interpretacijski uroni u veći broj pjesama, ali jest mjesto da se oglašiti i podcrta imanentna snaga muzikalnosti Valčićeva poetskog izraza, stihova i strofa, u jednoj velikoj skali, ili još bolje - kantileni od šaputanja mora: *Slušoj kako muore šapće...* i zvonjave kaljskoga zvona preko stvaralački ritmiziranih otočkih ljepota i ošljačkog života, ritma teškog, muškog truda, u kojemu je bilo i radosti i muka, kao u majstorski plastično ocrtanoj "Migavici", prepoznatljivom znaku pjesnikova ribarskog Lazareta:

Sognute škine
i godin brime.
Stijegnuti kroci
na trudni boci.
Uža u sprieži.
Kaloj, poteži.
Šija paroda.
Trastan vozi.

A kad iznenadi *grubo vrime*, razjari se i vjetar, i more, i čeljad, i tada ne manjka kletve, *puste beštine: I mater i oca / I Bozi i rozi...*

I tako do vika,
dok bude školja,
teške mriže
i čovika

pa do tužne jadikovke starca klonula glasa u pjesmi "Iz dona u don" kad pod bremenom godina, težinom života, promišlja i sabire sebe u sebi za sebe, nerijetko s teretom da je bližnjima kriv što je živ:

Iz dona u don
sve san stariji.
Iz dona u don
sve san basiji

Iz dona u don
sve duglja mi nuoć,
sve kraći mi don.

Iz dona u don
sve san manje duperon.

Iz dona u don
za sve san kriv
i grintaju svi
da još san živ.

I tako sve do kraja, u čvrstom, monotonom slogu trohejskog stiha troma ritma, tamnih vokala i teških rima izvija se sumorna melodija bremenitih misli i smrknutih raspoloženja bez kraja i svršetka, dok nas *ono*, bolno fatalistički intonirano trajanje *iz dona u don* živo veže za mrtvi zvon, u pjesmi spomenuti *sudnji don*, a opet *čovik je čovik*, i život, ma koliko bio težak, uvijek je samo jedan:

Iz dona u don
sve bližje mi je
sudnji don.
Ma, još se na don.

Živen i dalje
don za don.

Ponavljanje i ritam dva su bitna stilska elementa izraza ove doista bolno teške pjesme, stvaralački majstorski oblikovane u čvrstoj simbiozi sadržaja i izričaja. Jest, pjesnik uvijek izražava sebe, iz svog srca suče najljepše niti, što bi rekao Miroslav Čabrajec, a izražava se onako kako to zahtijeva njegov doživljaj, što svjedoči i naš pjesnik:

Samo onu pismu pišen
ku moja duša išće,
bila ona majski cvit
il jesensko tužno lišće.

Ante Toni Valčić pjesnik je neupitne nadarenosti. Njegove su pjesme u najvećem dijelu stvaralački plod dubokog sklada između doživljaja i izraza, a tajna je tog sklada u stvaralačkom činu, u samo pjesnicima znanim izvorima, nagonima i porivima. Valčić je pjesnik jednostavnog, naravnog, pročišćenog, jasnog izraza ali složenih refleksija i kondenziranog iskustva; on zna pregnantno izraziti različita i raznorodna psihička stanja; misli svoje obasjati srcem djeteta i prožeti nemirima suvremenog čovjeka. U tom kontekstu Valčić posjeduje jednu čistu, ličnu superiornost u pjesnikovanju minulih vremena svoga školja i oštru, hrabru i moćnu kritičku opservaciju u kontrastiranju nepomirljivih svjetova, staroga i novoga; nijansiranju ljepota življenja po mjeri čovjeka u prošlosti kada je čeljad njegova djetinjstva živjela i disala životom prirode, izvorno i zdravo, s jedne strane, i ružnoće bivstvovanja u novom vremenu upitnih vrijednosti, beznađa i otuđenosti, moćnika bahatih i tjeskobe siromašnih, s druge, pa se pod perom pjesnika istodobno javljaju i prepleću drage slike uspomena zavičajnog školja s bolno-gorkim viđenjima surove stvarnosti dana, što će čitatelj lako uočiti kad u ruke uzme dragu knjigu Valčićeve poezije. Spontano potekla iz bogata izvora života, ona ima težinu i sjaj koje vrijeme neće umanjiti ni potamniti, i svoj *credo* koji ima čvrste temelje u životnim zasadama pjesnikova djetinjstva, očinskog doma i domaćoj čeljadi zavičajnog porta. Jer što ti je pjesnik ako nije dijete, što reče Enes Kišević, vječno dijete koje cijelog života u sebi nosi i prenosi čistoću, dobrotu i ljepotu svoga djetinjstva.